

סיפור מוגמר של סופרת מתחילה

היא מתארת את דפוסי המציאות של מאה שערים. כתיבתה על דמו-יות השכונה שרשית ומעמיקה, והווי חיייהן יוצא מעטה בבהירות רבה ובהרבה שלימות. עניותן הגדולה אינה מנוולת את תכונותיהן המוסריות. במצוקה החמרית, שבה נתונים דרך קבע כמעט כל אנשי מאה שערים, הם יודעים לגלות מסירות-נפש כדי לעזור ולסייע בידי כל אדם נצרך ולפרוס לו מפת הלחם הדלה שלהם. זהו החיוב הגדול של הספר. כנגד זה חלשות הדמויות התל אביביות והקיבוציות. כמעט כולן הם אנשי שוליים, שציור אפיים ותכונותיהם הוא שטחי, והמחברת נתפסת להפרזה של שחור מצד אחד ושל לבן מצד שני.

נוסח הכתיבה עומד בסימן המאבק של השפעות מן החוץ לבין קול-הפנימי של המחברת. הסגנון חותר לקראת הבעה מקורית, וסימן ההיכר שלו המזיגה של הישן והחדש בספרותנו. מרים שוורץ יודעת לערבב רבדים מלשון זמננו עם שכבות לשוניות וסגנוניות מלפני עשרות שנים. יש בכתיבתה נסיון רציני של חתירה לקראת הבחינה מקורית של "נוסח" משלה.

"בשבתות סגרירות — היא כותבת — היתה חוה מתכרבלת בשמיכה על אדן החלון הרחב בחדרה. האילן שבחוץ היה מפוזר זהב על פני הרחוב למטה, ופעמים קצת עלים, כברכות אבודות, מתגלגלים לחדרה. הצפרים בין ענפי העץ מתנפחות כאילו קר להן, וכשהן קופצות על מקומן הן דומות לפרי שהבשיל ואין מי שיבוא לקטפו. על פי רוב היתה נוטלת ספר ומשתקעת בקריאה עד רדת הלילה. הייתה קוראת בדרך שנערות מטיילות בשדה, קוטפות להן שבולת, פרג אדום ודגנית כחולה וחרצנית צהובה ועוד שתי שבליים, ואולי גם קוץ של שום שצורתו נאה או מעניינת והרי להן זר".

הדימויים מעולם החי והדומם אינם מעטים, והרבה מראות נוף, המשולבים לתוך התיאורים העלילתיים מרובים בסיפור. הם מוסיפים לאוירה הירושלמית מקצת מ"חן המקום". אך לפני כן הם עוברים "שפשוף" בידי המחברת, היוצרת לקבוע את פסיפס התחושות והמראות במקומות הראויים להם.

הרושם העיקרי של הקריאה הוא — ההבטחה. מרים שוורץ נתגלתה בספרה הראשון כמספרת רצינית, המבטיחה להרים תרומה משלה לסיפורת העברית. בעיקר חשובה התימאטיקה שלה, הבאה מעולמם של היראים והולכת למבוכתו ול"יאושו" האדם המודרני.

מאת י. עמוס

חוה גוטליב נולדה במאה שערים ויצאה ממנה ל"תרבות רעה". אך "מאה שערים" לא יצאה מתוכה. ה"גיטו" של השכונה החרדה ליווה אותה עד קצה הטראגדי. יראת שמים, שנספגה בלבה בבית הוריה, היראים והשלמים עם עצמם ועם בוראם, נשארה בנפשה עד ליומה האחרון, שחל ביום הכפורים. יראת החטא, שחינוכה וסביבתה החדירו לתודעתה משנות חייה הראשונות, עמדה לה במפגשיה עם החטאים והעוונות, שזומנו לה בדרך חיה. אישיותה היתה מפוצלת ושסועה בין השמים ובין הארץ, ומנוחה לא היתה לה.

בהזיות ובכל מיני מרעין בישינו, הגורעים מעצמת הסיפור. אילו ויתרה עלהם המחברת והסיפור היה קצר יותר היו המחברת והקוראים נשכרים יותר. קיימים אמנם כמה סיפורים צדדיים, שאין להם קשר ישיר עם העלילה, שהם נאים ומרשימים את הדעת כגון: סיפורי ה"סבתא, הערבי הזקן ולהבדיל ר' ציל הדרשו. אלו מוסיפים חן וחסד לאיירה ומקשטים את סיפור המעשה. בדרך כלל כבר אמרו חכמים: לא כל מה שחושבים ניתן להביע בלשון, ולא כל מה שמעלה הלשון יש להעלות על הנייר, ולא כל מה שמעלים על הנייר יש לספר ברבים. האמת היא, שמרים שוורץ אינה זקוקה לאמצעים מלאכותיים, כדי להגדיל את העלילה ולהאדירה. היא מספרת מוכשרת, היודעת למצוא קשרים בין אנשים ולגלות גשרים בין אירועים לבין תחושות.

חטא ועונשו

כמה תסביכים מעיבים על חייה של הגיבורה: מותו הטראגי של אחיה, מותו של אביה בימי המצור על ירושלים ושנאתה לאמה. שלושה מאורעות אלה תרמו הרבה לאבדון אמונתה. אהבתה לערבי משכיל, סטר דנט וקומוניסט, משמשת כעין עונש מן השמים, וכל המוטיב של העלילה בנוי על "חטא ועונשו", כאשר הערבי מנצל את תומתה של הצעירה היהודית, המאבדת את רצון הליחמה וכושר המאבק ומוותרת על מאהבה ועל חייה כאחד. נסיונותיה להכות שורש בתל אביב, ובגלל הר"י יונה — בקיבוץ, אינם מצליחים. חוה גוטליב נשארה, עם כל בעיותיה בדרכי החיים, בת נאמנה לאביה ולאורח החיים של מאה שערים. מתוך חוסר מוצא ומתוך השלמה עם הגורל היא מאבדת עצמה לדעת, במוצאי יום הכיפורים, נשמה לזכר אביה, אחיה וסבתה, לאחר שיום לפני כן הדליקה נרות לפני הסעודה המפסקת שקדמה ל"צום".

שרשיות וגם תיאורים שטחיים

כוחה של המספרת רב, כאשר

מעט אור והרבה צללים

עלילות חיה של חוה גוטליב מתחילות בבית אבא ומסתיימות ליד מבואי קיבוץ, בשעת לידתה של ילדה הבלתי חוקי, במוצאי יום הכיפורים, "קודם שיינעלו השערים". הנחות חיה מלאות מעט אור והרבה צללים. קל לצאת ממאה שערים, אך קשה להיכנס ולהיקלט בשכונה אהרת. בשכונת מולדתה לא היתה לחיות, ואילו בשכונות האחרות לא הצליחה לחיות. סוד חיה קשור וצמוד למקום גידולה, האהוב והשנוא עליה. מיום שעזבה את מאה שערים החלה דרכה לקראת הסוף המר והנמהר.

פיתוחה של העלילה ועיצוב דמויותה של הגיבורה הראשית, על רקע מאבקה עם עצמה ועם סביבתה, נעשים בקו ישיר ועקבי. מרים שוורץ הצליחה לעצב את תכונותיה ואת אפיינה של הגיבורה, הן מצד התורשה והן מצד חינוכה וסביבתה. היא יצרה דמות נשית רכה וענוגה, המתייסרת הרבה, כי חיה המרו לה. ההקבלה שבין האירועים החיצוניים והחוויות הפנימיות, משכנת נעת בכוח האמת, שהסופרת מצליחה להעלות מתוך ידע פסיכולוגי רב ומתוך כשרון אמנותי לא מבוטל. אמת זו יונקת מן המאבק, שבין היצרים הנשיים לבין דפוסי החיים המסורתיים, הממלא את כל עולמה הפנימי במתח רב. ההליכה לקראת ההכרעה ולקראת הגורל באה כמסקנה מן המתח הרב הזה. בקבלת הדין יש מן הטראגיות הפאטאליסטית של הגיבורים המיתולוגיים, המוסרים לעצמם דין וחשבון מן הליכתם לקראת הפתרון הטראגי של בעיותיהם, אך אין בכוחם למנוע את הצפוי להם. מה שגזרו עליהם האלים — גזרה חוה גוטליב על עצמה, ואין מי שיאמר למלאך המשחית: הרף.

בחלומות ובהזיות

בשעה שהעלילה אינה מתקדמת, כרצון המחברת, מנסה מרים שוורץ להיעזר ב"פלאש בק", בחלומות,

(*) מרים שוורץ, קורות חוה גוטליב, ספריה לעם, הוצאת עם עובד, תל אביב, 1968.